

OTTLIK GÉZA: ISKOLA A HATÁRON (1959)

■ A szerző

Ottlík Gézát, az *Iskola a határon* szerzőjét egykönyvű, hallgató íróként tartják számon a mai napig. Budapesten született 1912-ben régi nemesi-polgári családban, édesapja második házasságából, ezért nővére, féltestvére több mint 20 évvel volt idősebb nála. Másfél éves volt, amikor édesapját elveszítette. Igazán nem kellett nélkülözniük, de a biztos megélhetés reményében a fiút katonai pályára adták, így előbb a kőszegi katonai alreáliskolába, később pedig a budai katonai főreáliskolába járt. Ahogy az fő művéből is kiderül, jelentős volt számára ez az időszak. Az érettségét követően a budapesti egyetem matematika-fizika szakos hallgatója lett, de diplomát nem szerzett. Fejér Lipót matematikus nagy hatást gyakorolt rá, de már kisgyermekkorától írói munkákra készült. Időnként más ambíciói is voltak: versenysportok, matematika, bridsz, filozófia és újságírás. Az atlétizálást a szíve miatt abba kellett hagynia, pedig szép eredményeket ért el. Középkiskolásként már irodalmi tevékenységeket folytatott. Újságíró is volt, a *Budapesti Hírlap*nál 1933-tól a bridszrovatot szerkesztette. Nővéreinek itt zenekritikái jelentek meg. 1939-ben házasságot kötött Debreczeni Gyöngyivel.

Első *Nyugat*-beli megjelenését követően (1939) folyamatosan publikált, írásai jelentek meg az *Ezüstkorban*, a *Magyar Csillagban* és más lapokban.

A háború alatt légoltalmi szolgálatot teljesített, üldözötteket mentett meg. Vas István az ő lakásán vészelte át a nyilas rémuralmat. 1945-ben a rádióban dramaturg, de a következő évben eltávolították posztjáról. Ugyancsak 1945-ben lett a PEN Klub főtitkára, névleg 1957-ig töltötte be ezt a pozíciót, de a fordulat évét követően már nem működhetek ilyen civil szervezetek. A személyi kultusz idején a fordításából élt. G. B. Shaw színdarabjait bevallása szerint pihenésként fordította a napi 6-8 órás nehéz Dickens-szövegek után. Kiváló fordításáért az angol kormány 1960-ban egy rövid tanulmányútra hívta meg. 1981-ben József Attila-díjjal, 1985-ben pedig Kossuth-díjjal tüntették ki. 1990 októberében hunyt el.

■ Főbb művei

- 1939. A Drugeth-legenda – elbeszélés
- 1941. Hamisjátékosok – elbeszélések
- 1957. Hajnali háztetők – kisregény
- 1959. Iskola a határon – regény
- 1969. Minden megvan – elbeszélésgyűjtemény
- 1980. Próza – vegyes műfajú írások
- 1983. Garabó Gereben – népmese-átdolgozások Debreczeni Gyöngyivel közösen
- 1989. Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon – hangjáték és elbeszélések
- 1993. Buda – regény (posztumusz)

■ Írói világa

Ottlík pályája nehezen bontakozott ki, és küzdelmes pályáivét ír le. 1939-ben jelent meg a *Nyugaton A Drugeth-legenda* című elbeszéléssel, s ettől kezdve a harmadik nemzedék tagjának, később pedig a *Nyugat* örökösének is tudhatta magát. Egykönyvű íróként tartják, az *Iskola a ha-*

táron című regényét jelölik meg fő műveként. Tény, hogy ezen regénye kiemelkedő jelentőségű, és bár csekély számú más írása is értékkel bír, de szinte valamennyi kapcsolatban áll a fő művel. Ottlik önmagát önéletrajzi írónak tartotta, ha nem is a megszokott értelemben: „Egy nagy költő életműve összefüggő egész – önéletrajzi jellegű: végül is azt mondja el, mi az, amit fontosnak tartott életében, létezésében. Ezt szeretném én is mint regényíró, ilyen épséggel és teljességgel és egészen elmondani; tehát szeretnék valami összefüggést a műveim között, nem szeretném, hogy egymástól független, külön konstrukciók legyenek.” (Próza) Ez még a posztumusként megjelent regényére, a *Budára* is igaz.

Ottlik Géza az írókat nem tekintette a hagyományos értelemben kitüntetett szerepűnek, azt hangsúlyozta, hogy az író is csak ember. Később, egy 1978-as interjúban viszont elmondta, hogy a nemzetek sorsában az írók is szerepet játszanak.

■ A mű helye az életműben, életrajzi vonatkozások

Az *Iskola a határon* című regény a XX. századi magyar próza egyik legjelentősebb alkotása, mégis csak szerény visszhangja volt megjelenésének idején. A hetvenes években már példaértékű alkotássá vált az új írónemzedék tagjai számára. A regény megjelenése előtt és után is hosszabb szünet állt be, bár sokan folytatást vártak tőle: új műveket és a regény folytatását egyaránt.

A regény a negyvenes években gyökerezik, első változatát már 1948-ban elkészítette az író, de visszakérte a kiadótól. A hagyaték tanúsága szerint az első változat kevésbé sikeres megoldás, mint a későbbi. Láthatóan hosszas készülődés, csiszolgatás következett, amíg igazán megérett a téma. Az 1956 után elkészülő változaton az időközben eltelt évek is rajtahagyták a nyomukat, nemcsak a diákévek, a világháború, hanem az ötvenes évek tapasztalatai is megjelennek a regényben.

Az alkotás csak az irodalompolitika átmeneti enyhülése következtében jelenhetett meg 1959-ben. Bár Ottlik a mű által a szakmában elismertté vált, továbbra is a félreállítottság helyzetében maradt, mivel a regényt nem lehetett beilleszteni a szocialista irodalom kötelező fogalmai közé. A második kiadás 1969-ben vált lehetővé, csak több külföldi sikert követően.

■ A cselekmény rövid váza

A cselekmény középpontjában Bébé áll, azaz Both Benedek. A történet 1957-ben veszi kezdetét, amikor a főhős találkozik egy barátjával, Szeredy Danival a Lukács fürdőben. Beszélgetésükből kitérnek, hogy jól ismerik egymást. Meghitt beszélgetésük középpontjában Szeredy közlése áll, miszerint összeköltözött Magdával. Történetük 1944 nyarára, Nagyváradra vezet vissza, ahol Szeredy katonai szolgálatot teljesített. Bébé ide Szeredy meghívására, egy közös barátjuk, Medve Gábor helyett érkezett. Egy eltűnt katonai jelentés kapcsán Szeredy bajba került. Az ügy végkimenetele is rejtélybe torkollott: többen is bűnösnek vallották magukat. Egyrészt Szeredy szeretője, Teo, aki a hosszas faggatások következtében nyilatkozott „bűnösségéről”, másrészt pedig Magda, aki önként és ártatlanul vállalta magára a bűnösséget. A nőt Szeredy cselédként bűjtatta a lakásán, egy brassói zsidó fényképész lánya volt. Bébé és Szeredy mostani beszélgetésének lényege, hogy az ügy tisztázdjon. Szeredy azt remélte, hogy barátja segítségével majd tisztábban látja a helyzetet. Bébé azt javasolta, hogy nézzék át Medve, az időközben meghalt barát kéziratát, akkor talán válaszokat kapnak. Közös barátjuk történetének kezdete Szeredy ügyével esik egybe, 1923 ősziéig vezet vissza. Medve kéziratait a barátjára hagyta.

1923. szeptember 3-án vették fel Bébét, Medve Gábort, Czakó Pált, Formes Attilát, Tóth Tibort, Orbán Elemért és Eynatten Vincét a katonai alreáliskola második évfolyamára a határszéli kisvárosban. Már a kezdetektől meghatározó élményekben volt részük. Az iskolába lépve kopaszra nyírták őket, és fekete posztóból készült egyenruhát kaptak. Egy kijelölt teremben kellett várakozniuk. Váratlanul berontott egy üvöltöző ember, és Eynattent szólította. A fiú jelentkezett, mire a másik helyreutasította, és durva hangon szidalmazta. Egy negyedéves igyekezett megleckéztetni az újoncot. Gábor avatkozott közbe, és felelősségre vonta a felsőbb évest, de az hajthatatlan maradt, mi több már Medvét is letorkolta, és a nevét kérdezte. Gábor csak többszöri felszólítás után árulta el kilétét, és vissza is kérdezett. Ezzel végképp felbosszantotta a negyedévest, aki dühében káromkodásba kezdett. Tóth is közbelépett: figyelmeztette a dühöngőt, hogy Isten nevét ne vegye hiába a szájára. A negyedéves haragosan távozott. Bognár tiszthelyettes – akit a fiatalok megismertek – sem volt barátságosabb ember. Jellegzetes vasi tájszólásban vezényelt. Durva, közönséges és hangos ember volt.

Az újoncok menetelés közben felmérték a terepet, megfigyelték az iskola épületét. A folyosókon régi diákok műveit helyezték el, az étterem nagy helyiség volt, a végében emelvénnel. Ahogy Bébé és Medve kézírata felidézte a részleteket, eltérések adódtak, de Bébé még mindig azt tartotta célravezetőnek, ha Medve kéziratán keresztül próbálják feltérképezni a múltat, az eltelt 30-40 évet.

Az új csapat tagjai a beiratkozás másnapján elfoglalták végleges helyüket. A hálóban 82 ágy volt, itt kaptak férőhelyet. Bébé a legjobb barátjára várt, aki miatt lényegében ő idejött. Halász Petárral együtt jártak elemi iskolába, sok közös játék és versszerződés is összekötötte őket. A régi tanulók megérkeztek végre, köztük Halász is, bár nem volt egyedül. Bébé örömmel üdvözölte, de meglepetésére a barátja tartózkodóan viselkedett, és szokatlan módon Benedeknek szólította. Hamarosan hátat is fordított neki, nem törődött az egykori baráttal. Bébé meghökkenve, tétován állt az események előtt. Csak az zökkentette vissza, hogy Formes Attilával levetették az új bakancsot, amit a raktárról kapott. Merényi követelte a lábbelit, és az idősebb fiúnak nem lehetett nemet mondani. A huzakodásnak az vetett véget, hogy megjelent egy bajuszos férfi. Csend támadt, az ismeretlen parancsokat kezdett osztogatni, de a szavait alig lehetett érteni. Hol vigyázzban kellett állniuk, hol pedig „*Pihenj!*” volt a parancs. Formes igyekezett eltitkolni, hogy az egyik lábán nincs cipő, de a bajuszos észrevette, és maga elé hívta. Nem ordított, de halk mondatai is szúrtak, gúnyos kérdéseket tett fel a fiúnak, majd megfuttatta. A többieknek sem kegyelmezett, gyakorlatozás vette kezdetét, egy perc alatt kellett levetkőzni és felöltözni, sorakozni és visszakozni, az ágyat szétdobálni és újra összerakni, mindezt többször egymás után. Bébé csak a bajuszos távozása után tudta meg ágyzsomszédjától, hogy Schulze tiszthelyetteshez volt szerencséjük.

Merényi az este folyamán sem hagyott fel az újak megleckéztetésével. Eynatten egy véletlenül tett mozdulatát szándékosnak minősítette, és megpofozta a fiút. Medve megint az elsők között vonta felelősségre az elkövetőt, Czakó követte. Merényi válasza sem méltatta Medvét, hanem a földre nyomta, de Czakó is kapott Burgertől. Merényi további társaival egyetemben özszerugdosta a két fiút, és az ajtóhoz vonszolták őket. Még akkor is ott feküdtek, amikor megérkezett Schulze a szokásos vezényszavaival: „*Felállni!*”, „*Leülni!*” Medve nem engedelmeskedett, de mielőtt kényszerítették volna, mégis leült, a könnyei potyogtak. A tiszthelyettes mindenkit a folyosóra vezényelt, a végkimerülésig leültette és felállította a tanulókat.

A következő incidens Orbán és Burger között tört ki. Orbán vonakodva kínálta csak meg Burgert a süteményéből, mire az kiborította a süteményesdoboz tartalmát, még meg is taposta. Újból Schulze érkezett a rendbontókhoz. Orbán a számonkérés során elárulta Burgert. A tiszt kisebb büntetést szabott ki Burgerrra, neki csak háromszor kellett ébresztőre jelentkeznie, míg Orbánnak hétszer. Ezenfelül is móresre taníttatta az árulkodót Merényivel és Burgerral. Bébé értetlenül követte az eseményeket, nem tudta, miért épp ezzel a két fiúval.

Medvének sok gondja akadt az intézményben. Lassú volt, ügyetlen. Schulze büntetésből az egész hálóteremmel végigcsináltatott mindent: újból öltözniük és ágyazniuk kellett. Medve levélben panaszkodott az anyjának, mire a magyartanár, Marcell főhadnagy – aki egyébként jóindulatú volt – újríratta vele a levelet. Merényi és csapata sem hagyott nyugtot a fiúnak. „Népítéletet” hoztak ellene, amit éjjel hajtottak végre. Egész nagy csapat rontott Medvére porolókorbáccsal és összecsavart törülközővel, és alaposan helybenhagyták. Medve gyávnak ítélte meg viselkedését: sírt, kegyelemért könyörgött. Bébé másként emlékszik. Szerinte némán tűrte a megpróbáltatásokat, s ezzel olyannyira megdöbbenette még a támadóit is, hogy soha nem verték meg így.

Amikor eltelt 5 hét, az újoncok szürkére cserélték a fekete egyenruhát, és rendes beosztásba kerültek az egyes századoknál. A napok egyhangúnak bizonyultak, ezért is volt nehéz felidézni őket az évek távlatából. Bébé csak nehezen szedte össze, hogy milyen sorrendben követték egymást az események. Főleg úgy, hogy a napi rutin során újból és újból ugyanazokat a dolgokat végezték el. Többnyire meg is szokták ezt a rendszert, Medvét kivéve, aki ezért újból és újból a támadások keresztútjába került.

Bébé már átlátta a rendszert, belátta, hogy Schulze olyan teljhatalommal rendelkezik, amelyet nem vonhatnak kétségbe. Az is kiderült számára, hogy Merényi és társai a tiszthelyettes segédei és kegyencei is. Mindannyian idősebbek, pedig csak másodévesek voltak, de többször megbuktak. Medve kedvenc célpontjukká vált. Egy alkalommal zsíros kenyeret ettek. Medve szerette ezt az ételt, elmélázva figyelte, ahogy Matej a saját kacsaszíros üvegéből repetázik. Arra gondolt, hogy otthon neki is mindig tettek félre a pecsenyészírból. Eközben Varjú kiütötte a kenyeret, Merényi pedig szétkente a padján, majd megetette vele, mint egy kutyával az uzsonna maradványait. Medve szegyenében el is felejtette a padon lévő zsírfoltot, de a némettanár szerencsétlenül beletenyereelt. Medvét berendelték kihallgatásra, majd büntetésből minden kihallgatáson jelentkeznie kellett egy egész héten át, és ott újra és újra elmondani, hogy a tanterem nem disznóól. Még a büntetés idején Medve találkozott az anyjával az iskola udvarán. A fiú haza akart menni, de az anya nem értette a fiát, és nem is vitte magával. Medve a látogatást követően nagyon rossz állapotba került, majd teljes közönybe süllyedt. Ebben az időben el is távolodott Bébétől, aki megharagudott rá. Amikor a ruhatár előtt tolongtak, Bébé fenéken billentette Medvét. Egy kicsit megint barátságosabbá vált közöttük a kapcsolat.

Októberben fényképészhez ment a csapat. A képeket később Marcell főhadnagy osztotta ki. Amikor Ötvenyit szólította, kiderült, hogy az már nincs az iskolában. Egy barátja, Jaks Kálmán védelmében Merényiékent vonta felelősségre, még panaszra is ment ellenük. Később 1944 nyarán Bébé Nagyváradon, Szeredy lakásán találkozott Jaks Kálmánnal. A férfi századosi ruhában tett rövid látogatása során üdvözölte Bébét, Szeredynek halkán mondott valamit, és távozott. Bébé, Szeredy és Magda pedig rögtön Budapestre indult. Öt és fél óra múlva elfogatóparanccsal mentek a lakására, majd a hadbíróság Szeredyt távollétében golyó általi halálra ítélte hűtlenség vádjával.

Ötvenyivel az történt, hogy Merényiék elvették a noteszát, Jakstól pedig almát, pogácsát és cezurát tulajdonítottak el. Ötvenyi a szokással szemben cselekedett, bejegyeztette magát a panaszrovatba. Ez nem volt gyakori, mert súlyos büntetést vonhatott maga után. Ötvenyit ki is közösfítették, és ebben még Jaks is részt vett. A kihallgatáson mindenki ellene vallott, Jakssal egyetemben. A következménye az lett, hogy a fiút a katonai alreálból örökre kizárták, de az ország összes középiskolájától távol kellett maradnia egy éven át. A vádak között szerepelt a bomlasztás, a sorozatos fegyvelmsértés és a veszélyes erkölcsi romlás. A kizárt fiú iránt senki sem érzett részvétet. Schulze az Ötvenyi-ügy után megtorlást tartott, rendszeresítette a razziait és a büntetőgyakorlatokat. Amit a tantereládákban talált, elkobozta, és nem adta vissza a tulajdonosaiknak. Egy éjszaka pedig próbiariadó tartottak.

Bébé Szeredyvel kezdett barátkozni. Medve továbbra is elszenvedte Merényiék támadásait. Egy alkalommal lesztek a neki járó zsíros kenyérről a zsír javát, mert mint mindig, most is kiváltságos helyzetet élveztek. Dühösen levágta a kenyeret, ezért egy napi fogdát kapott. Egy reggel bevetetlenül találták a fiú ágát, ő maga pedig eltűnt. A kápolnában is keresték, ahol reggelente megszokott fordulni. Bár református volt, de annak érdekében, hogy elkerülje Schulzét, a mélyen vallásos Tóth Tiborral a kápolnába ment. Aztán előkerült. Senkinek sem volt hajlandó megmondani, miért ment el, és miért jött vissza. Bár a botrányt épp csak elkerülte, de újra a fogdában találta magát. Szombat délután, amikor kiszabadult, az anyja haza akarta vinni. Most Medve nem volt hajlandó menni. A padtársa, Zsoldos barátságosan kezdett viselkedni vele. Közben leesett az első hó, ezt mindenki örömmel fogadta, nem a sárban kellett már gyakorlatozniuk odakinn.

Medve kórházba került a kétnapos fogda után. Az orra tövén egy seb keletkezett, amelyet az orvos felvágott. A kórház az iskolához tartozott, mégis egészen más világ tárult ott Medve elé. Itt békében, nyugodtan lehetett, már szabadnak érezte magát. Az ottani emberek barátságosan viselkedtek vele, orvosok, betegtársak egyaránt. Döbbenetére ugyanezek a fiúk utasították el akkor, amikor felgyógyultan újra találkoztak, úgy tettek, mintha korábban semmi sem történt volna.

A fiúk hazautazhattak a karácsonyi szünetre. Bébé, Medve és Szeredy együtt indult útnak. Furcsa szokás volt, hogy a szünet idején még a legjobb barátok sem találkoztak egymással. Ezért is volt meglepő, hogy Czakó Pali meghívta magukhoz Bébét, majd moziba invitálta. Ott futottak össze Medvével. A film után a Kálvin térig együtt mentek, Bébé kísérte Medvét, ő meg megvárta vele a villamost. A szünetről mindannyian úgy tértek vissza, hogy titkon azt remélték, a kegyetlenkedő tisztet, Schulzét már nem találják ott. Ezt várták minden évben, még 1925 őszén is, amikor negyedikesként mentek vissza. Számításaik nem jöttek be, Schulze most is ott volt, és jelenléte azt is megakadályozta, hogy tekintélyt szerezzenek az elsős tanulók előtt.

Bébé Szeredy padtársa lett, már két éve ültek együtt, Medvével pedig újságot szerkesztett. Hármasban pedig Mikulás-műsort készítettek, amiben többen is részt kívántak venni. Merényi elviselte ezt a tevékenységüket, hisz a társaságába tartozó Mufi is szerepelt. Varjú viszont furcsán viselkedett, és egyre gyanúsabb volt, pedig minden jól alakult. Új századparancsnokot kaptak, Menottit. Elégedettek voltak a franciát tanító férfival, intelligensnek tartották. Egyébként is kellemes ember volt. A műsor is jól sikerült, bár az utolsó pillanatban még átírták a vaskos szöveget, mert kiderült, hogy a szülők is jelen lesznek.

Az osztályban egyre gyakrabban kötöttek különféle üzleteket a diákok. Mufi, Halász és Kmetty egész kis vállalkozást hozott létre. Közvetítő kereskedelemmel foglalkoztak, jól ment nekik az üzlet. Varjú viszont igyekezett keresztbe tenni az ügyüknek, s ezt Mufi egyre nehezebben viselte.

Az előadás napján történt, hogy Merényi, Varjú és Homola szétúrták Mufi tanszerládáját, és ellopták az üzleti naplót. Következő lépésként már át is vették az üzletet. Mufi viszont kezdett lecsúszni a hierarchiában. Elhagyták az addig barátjának hitt társak, és egyre több élcélődés céltáblája lett. A dolog odáig fajult, hogy Varjú és Mufi párbajra ment. Mivel Varjú sokkal gyengébb volt, ezért Merényiék a párbaj előtt alaposan helybenhagyták Mufit. Kilógatták az ablakon és összeverték. Varjúnak már nem volt nehéz dolga.

Bébé és Medve barátsága egyre jobban elmélyült. A kórházban is egy helyen pihentek, és azzal töltötték az időt, hogy egy kockás füzetbe közösen írtak. Amikor a kórházból visszatértek, Szeredy tudatta Bébével, hogy Merényi nem tűri a füzetet. El is vették a fiútól, és csak Szeredy ügyeskedésének köszönhető, hogy nem verték meg. Medve pedig megharagudott Bébére a füzet miatt.

A tavaszi szünet után teljesült a társaság kívánsága, Schulze elment, helyette Balabán érkezett meg. A tiszthelyettes jóindulatú ember volt, de nem tudta fegyelmezni a fiúkat. Merényiék elemükben voltak, még a csomagokat is rendszeresen megdézsmálták a többiek távolléte idején. Bébé fontos szerepet kapott a futballcsapatban, így került tűrhető kapcsolatba Szabó Gerzsonnal, Gereben-

nel és Merényivel is. Még a kockás füzetet is visszaadta neki, de Medve nem örült a hírnek, a füzetet is széttépte, és inkább Tóth Tibor barátságát kereste, pedig a szenteskedéssel vádolt Tiborral nem igazán tudott miről beszélgetni. Egy kirándulás alkalmával Bébé és Medve kibékültek. Varjú egy ideje Tóth mellé pártolt, és ezzel egyre inkább kiszorította Medvét a fiú mellől. A Merényi-féle csapat pártolta az új barátságot, Tóth Tibi Halász helyére ültették az asztaluknál. Még a dézsmáló újtájkra is magukkal vitték. Bébé viszont egyre inkább mellőzötté vált, kitétték a csapatból.

Házi sportbajnokságot tartottak az iskolában. Az esélyek latolgatása során nyilvánvalóvá vált, hogy Merényiéknek kevés esélyük van a győzelemre. Medve és Szeredy tűntek esélyesnek. Homola provokálóan viselkedett Medvével, mire az párbajra hívta ki, pedig Homolával szemben eddig senki sem mert kiállni. Merényi közbeavatkozott, mire Gábor őt hívta párbajra. Merényi párbaj közben előrántotta a bicskáját, mert veszésre állt. Csak magát sértette meg, a tenyerét vágta meg a késsel, de ezzel a fegyverrel végül ő győzedelmeskedett, viszont a bajnokságon nem tudott indulni. A legtöbb színt Bébé, Szeredy és Medve nyerték meg. Bébé áttekintette a helyzetüket, és elérkezettnek látta az időt, hogy Merényiékkel elintézzék. Erről próbálta meggyőzni Medvét is, tudta, ha ők nem teszik meg, Merényi csapata előbb lép, és ők intézik el Medvét. Gábor megharagudott, és visszautasította Bébé ajánlatát.

Újból megváltoztak a közösségbeli viszonyok. Merényi ahogy befogadta, olyan hirtelen ki is lökte Tóthot az asztaluktól, Halász Petárt ültette vissza a helyére. Az egykori „barát”, Varjú is támogatta ezt az ötletet. Bébét viszont visszahívták a csapatba, de ő elutasította a felkínált lehetőséget. Néhány nap múlva kihallgatásra kellett menniük. Délután benntaraszalták őket a teremben, és egyesével kellett Hanák főtisztelő elé járulniuk. Tóth Tibor már négy napja állandóan nála tartózkodott. Varjú kivételével szinte a teljes Merényi csapatot kicsapták. Merényinek, Homolának, Burgernak, Gerebennek, Szabó Gerzsonnak és Halásznak mennie kellett. Varjú sem maradt az intézményben, először vakbélpanaszokkal kórházba vonult, majd végleg távozott az iskolából. A változás békés időket hozott a közösség számára, Tóthot a további sérelmekről Szeredy és Medve védte meg. Nem éreztek iránta barátságot, de az erőszakoskodásból elegendő volt. Merényi és csapata számos megválaszolatlan kérdést hagyott maga után, de ezekről soha senki nem beszélt, még évek múltán sem.

1958-ban Bébé és Szeredy ismét találkoztak. A férfi éppen megint Magdával élt, próbált vidékre menekülni, mert nem tudta elhagyni egyik nőjét sem: sem a feleségét, sem a szeretőjét, és Magdával is képtelen volt szakítani. A két férfi arról beszélgetett, hogy mi volt az a különös hangszer, amit Szeredy a negyedéves hajókirándulás alkalmával magával hozott. Bébé szerette volna tudni, mi a neve, amit egész éjszaka pengetett. Medve volt őrségben, és ők felmentek hozzá, hárman szívták el Bébé utolsó cigarettáját.

■ A főbb szereplők jellemzése

Apagyi: Medve nagy ellentéte. Az ő lázadása nem belátásból fakad, mint Gáboré, hanem értetlenségből. Ennek ellenére viselkedése nem minden méltóság és érték nélküli.

Bébé: A történet elbeszélője. Bár megküzd a beilleszkedéssel, számára is nehezen megy, de hajlik arra, hogy megalkudjon az érvényesülés érdekében. Ehhez még a lelkiismeretét is igyekszik elaltatni, és olyan dolgokban is részt vesz, amelyek eddig távol álltak erkölcsi világától.

Czakó: Medve másik ellentéte. Ő könnyen és szabadon, személyisége igazi sérelme nélkül tud alkalmazkodni, pontosan tudja, hogy meddig mehet el, többre nem is tart igényt. Medvével való szembeállítás már az első rész második fejezetében elkezdődik, és következetesen folytatódik.

Medve Gábor: Bébé iskolatársa, zárkózott, idealista természetű fiú. Idegen számára a katonai iskola világa, már az első perctől taszítja, és sokáig reménykedik benne, hogy az édesanyja hazaviszi onnan. Lelkében egy másfajta világ álomképeit ringatja, de nem csupán passzív elszenvédője az eseményeknek: szökése tervét egy alkalommal végre is hajtja. Hajlik az önvizsgálatra. Nem tudja elfogadni az ésszerűtlen rendet, nem képes alávetni magát a személyiségére nehezedő terrornak. Amikor megszökik, akkor érti meg, hogy már átjutott egy határon, tudja, nincs menekülési lehetősége, ezért önként tér vissza az intézetbe. Egyre inkább felnőtte válik, és nemet mond az édesanyjának, amikor az haza akarja vinni. Büntetését is bátran vállalja fel, szembenéz a számára oly idegen és taszító világgal. Az édesanyja meglepődve látja, hogy fia már nem tud vele kommunikálni, morcossá vált, nem gyerek többé.

Merényi: A nem hivatalos hatalom képviselője. Szabad emberhez méltó életet paradox módon csak ő és a csapatába tartozó fiúk élnek. A fiú másik pólusát Medve képviseli, kettejük megütökzése népmesébe illően törvénytörés.

Ötveny: Ő is koncepciók per áldozata lesz. Sorsában a mártírium játszik szerepet.

■ Elemzés

A regény címe kétféleképpen is értelmezhető. Egyrészt szociográfiai szempontokat figyelembe véve, tárgyiaságában egy olyan iskolát mutat, mely határvidéken foglal helyet. Ha nincs is megnevezve, de tudható, hogy a kőszegi katonai reáliskoláról van szó, mely a trianoni békeszerződéssel közvetlenül az országhatár közelébe került. Ugyanakkor az *iskola* és a *határ* szavak nem leíró fogalmak elsősorban, és jelképes értelmük is van. A szabadságtól megfosztó világot is jelentik, ahol a növendékeknek alávetettség és kiszolgáltatottság a sorsuk.

1923 szeptemberében kerül el a szülői háztól az a hét 11 éves, másodikos növendék, akiknek az életútját innentől kezdve figyelemmel kísérhetjük. Az iskola egy olyan katonai intézmény, ahol az újoncoknak szembe kell nézniük a felnőttek világával. Így nemcsak a szülői házat, de a gyermekkor is maguk mögött hagyják iskolába lépésükkel. A megszokott védelmező közegből egy olyanba kerülnek, ahol az egyéni helytállásnak van kitértetett szerepe. Valami lényeges válik végérvényesen múlttá, és el kell indulniuk valami új, teljesen ismeretlen felé. Így tehát határhelyzetbe kerülnek, a gyermekkor édenétől indulnak el a felnőtt világ kegyetlenségei felé. Ebben az értelemben a mű nevelődési regény, ugyanakkor nemcsak nevelődések, hanem deformálódások is bekövetkeznek a szigorú körülmények között. Betekintést nyerhetünk egy zárt közösség sajátos világába, ahol olyan fogalmak vetődnek fel, mint egyén, csoport, csoportdinamika. Szociológiai, pszichológiai és pedagógiai szempontok is érvényesülnek az írásban, és bár végig hitelesek maradnak, a regény megőrzi esztétikai érvényességét is.

A regény műfaji meghatározására többféle megoldás is született a nevelődési mellett: önéletrajzi emlékidéző, kamasz- vagy fejlődésregény. Elmondható a műről, hogy igen sokszínű, s ez az író összesűrítő technikájának köszönhető. Tandori Dezső véleménye szerint nem is nevezhető nevelődési regénynek, mert nem annyira életrecept bontakozik ki belőle, „*mint inkább érzékenység-iskola*”.

A regény három bevezető fejezettel veszi kezdetét, ezek *Az elbeszélés nehézségei* főcímet viselik. A regény a továbbiakban is három nagy fő részre oszlik, amelyek 15, 21 és 25 fejezetből állnak. A bevezető fejezetek 1957-ben és 1944-ben játszódnak, olyan korszakokban, amelyekben már az eltelt évtizedek és a történelmi tapasztalatok által a felnőtté válás állapota véglegessé vált. Arra is

választ adhatnak, hogy a hajdani iskola milyen hatást tett az ott tanulókra. Az elbeszélés jelen idejével kapcsolatos kérdéseinek megválaszolásában, a személyiség megértésében a hajdani iskola kulcsfontosságú szerepet tölt be. Az derül ki a bevezető fejezetekből, hogy az iskola világa szolgáltatja a dolgok geneziséét, minden ott vette kezdetét 1923 őszén.

Az időszerkezet is igen bonyolult a műben. Szeredy és Both találkozása 1957-ben történik, innen következik egy rövid visszatekintés az 1944-es kémtörténet kezdetére, majd az elbeszélő visszanyúl minden későbbi történés kezdetéhez: az iskolába kerülés idejéhez. Ottlik a retrospekcióban nem követi az időrendet, mert az átélt, belső tartalom határozza meg a kronológiát is. Egy alkalommal írja az elbeszélő, hogy a természetes időérzékük cserbenhagyta őket, és szinte csak kétféle napjuk létezik: Schulze-nap és Bognár-nap. Így a regényben az idő maga is témává válik. A legrészletesebb az első három nap és első három hónap, vagyis a kiképzés elbeszélése, a következő évekből csak néhány mozzanat idéződik fel.

A szerkezetet bonyolítja és lassúságot idéz elő a regényben Ottlik jellemző módszere: ugyanazon mozzanatok többször térnek vissza nála, de többféleképpen, gyakran külső és belső nézőpontból is láttatva. Így előre- és hátrautalások jönnek létre, például Bébé megemlíti, hogy Medve egyszer meg merte húzni a vészféket, majd kilenc fejezettel később maga Gábor meséli el az esetet a saját belső nézőpontjából. A visszatérő motívumokban gyakran szimbólumértékű képek rejlenek. Ilyen a csillag-toposz, a hőseség vagy a sár is.

A fejezetekben három főszereplő emelkedik ki: Medve Gábor, aki már meghalt, Szeredy Dani és a Bébé becenevet viselő Both Benedek, aki a múlt eseményeit felidézi. Az a közös bennük, hogy nem váltak katonává, a későbbiekben otthagyták a hadsereget. Még korábban Medve Bébére bízta azokat a kéziratokat, amelyek az iskolaéveket dolgozzák fel. Ezek és Bébé emlékei adják az alapot a visszatekintéshez, vagyis a katonaiskolai idő felidézése két nézőpontból történik meg. Az egyik írásban rögzített, s ezáltal egyértelmű szöveg, a másik az erre reflektáló, az állításokat megerősítő vagy kétségbe vonó, az előző szöveget kiegészítő vélemény, Bébé visszatekintése. Benedek, aki időközben festőművész lett, kezdetben azt gondolja, hogy a hiteles felidézés viszonylag egyszerű lesz, de hamarosan rádöbben az elbeszélés nehézségeire. Ráébred, hogy Medve Gábor kézírata nem biztos, hogy tiszta szöveg, hisz azt hivatásos íróként hozta létre, s a regényírók a valóságot vegyítik meg nem történt dolgokkal, és a valóság megírása sem biztos, hogy „egy az egyben” történik. A kézirat előadásmódja harmadik személyű, ennek ellenére Bébé önarcképeknek tekinti a szöveget. Egyre inkább belebonyolódik az oknyomozásba, s arra is kezd rájönni, hogy az emlékezet szelektív, és a szelekció egyénenként másként megy végbe. Így ő sem képes kifogástalanul megidézni az eseményeket, nem tudja biztonsággal kiválasztani, hogy mi a fontos és mi a felesleges. Ebben a problematikában elválik egymástól a tény és a fikció, a lényeg és a jelenség. A tér és idő koordinátái is viszonylagossá válnak. Ugyanakkor a regény nem a relativizmust erősíti, mert minden szereplő elköteleződik a saját maga feltételezései mellett. Összességében Bébé az elsődleges narrátor, bár kezdetben szinte párbeszédszerűen jelenik meg a saját és Medve szövege. Medve pontos idézése négy fejezetet tesz ki, aztán Both átveszi a narrációt, és Medve világát is analizálja. Így a külső és belső nézőpont is váltakoznak, és ők maguk is több nézőpontból látnak. Egyes vélemények szerint a kétféle nézőpont nem kiegészíti, hanem hitelteleníti egymást.

Medve egyes szám harmadik személyben beszél, magát M.-nek nevezi. A témától eltávolodva, általánosságban fogalmaz. Szövegeiben a szépiro szólal meg. Bébé első személyben ír, világosabban és egyértelműbben fogalmaz, nyitottan, a múltat a jelenből értelmezve. A történetmondás nehézsége a regény egyik alaptémája, a kommunikáció problematikussága az egyik kulcsmotívum.

A mű külső, elsődleges rétege a katonaiskolai gépezet működésének bemutatása. A regényben jelentős szerepet tölt be az iskolában eltöltött első napok és hetek ábrázolása, ami az újoncoknak a betörés idejét jelenti. Az eszményített gyermekkorból egy idegen, zárt világba kerülnek, ahol a

félelem határozza meg az atmoszférát. Az iskolába tízéves kortól kerülhetnek be a diákok, de heten a második év elején csatlakoztak a többiekhez. Az újak így már egy viszonylag összerázódott közösségbe érkeztek, ahol a vezér Merényi és a fiú közvetlen környezete. Valamennyien idősebbek az osztályban, mert évismétlők. Így nemcsak helyismeretük, de koruk miatt is előnyt élveznek az újonnan érkezőkkel szemben, akiket igyekeznek betörni. Az új társakat Bébé igyekszik megfigyelni, először a jellemzőiket jegyzi meg, később neveket társít a jelzők mellé, amelyek végig jelen vannak az írásban, mint az eposzokban az epitheton ornans. Az itt használatos nyelv is ismeretlen az újak számára. Ez is egy sajátos és zárt rendszerre utal, ahol civilként nem lehet megmaradni.

A szereplők kiskamaszok, olyan korban vannak, amikor a bandaszellem a legmeghatározóbb erő egy közösség életében. A hierarchikus viszonyok szükségszerűen alakulnak ki közöttük, s az ilyen csoportok életében nem ritka jelenség a kegyetlenkedés, a gyengébbek megleckéztetése. A pszichológiai vetületen túl ez az iskolai csoport a felnőttek világára is következtetni enged. A felnőtt élet leképződésének tekinthetjük, igaz, a megalázás elviekben idegen a polgári világ normáitól, de a katonák világa őrzi a korábbi évezredek szokásait a hierarchiáról és az alávetettségről. A katonaság, ha kell, igen kemény eszközökkel tartja fenn saját rendszerét. Merényi és csapata a civil életben deviánsnak számít, de a katonaiskola szellemiségének köszönhetően nem térnek el az átlagtól. Az ilyen jellegű intézmény kifejezetten nevelődési eszköznek tartotta a növendékek hierarchikus szerveződését, és természetes velejárójának a kegyetlenkedéseket és a megaláztatásokat. A történet vége felé Merényiéket mégis kicsapják az iskolából, mert egy fiú mindent elmondott velük kapcsolatban az iskola papjának. Bébé véleménye szerint felemás döntés született: *„Inkább csak a kegyelemdőfést adta meg egy ingó rendszernek, s elég csúnya, szinte igazságtalan, kegyetlen kegyelemdőfést.”* Később pedig azt gondolja, hogy *„nem kellett volna kicsapni Merényiéket; nem tudom, hogy pontosan mit kellett volna csinálni velük, meg az egész világgal, de talán valami mást.”*

A történet két személy nézőpontjának gyűjtőterében áll, de Medve és Bébé nem csupán két szempontot jelentenek, hanem két különböző személyiséget is. Egyik sem tekinthető a regényíró alakmásának, még akkor sem, ha mindkettőben fedezünk fel önéletrajzi elemeket. A köztudat szerint az író alteregója Both Benedek, a figurák megformálásában pedig egyik katonaiskolai társa, későbbi íróbarátja, Orlay István szolgált mintául. Ám Ottlik a *Prózában* ellentmond ennek, illetve egy vallomása szerint leginkább Bébé ábrázolásában játszott kiemelkedő szerepet az íróbarát. Medve és Bébé között az alapvető különbség az, hogy míg Gábor mindvégig szemben áll Merényiékkal és a beletörődő, hasonló magatartással is, addig Bébé a csoportba való beilleszkedés érdekében megalkuvásokra is hajlandó. Egy alkalommal elajándékozta szép csomagolópapírját egy olyan fiúnak, aki a hatalmi körbe tartozik. A legjelentősebb azonban az a tette, hogy hajlandó részt venni a hálók fosztogatásában, mert Merényi és társai hívják, pedig ez számára lelkiismereti kérdést okoz, de lelkiismeret-furdalását sikerül elaltatnia. Amikor pedig mégis kegyvesztett lesz, újból azon töri a fejét, hogyan tudnák megbuktatni Merényiéket.

Merényi és csapata az újoncok egyik fő ellenlábasa. Az eseménysor fő vonulata az ő klikkjük köré szerveződik. A rajtuk kívül esők hibája, hogy nem tudnak összefogni, nem állnak ki egymás mellett, és álmorált alakítanak ki. Csak lassan változnak, megerősödnek, védekezési taktikákat alakítanak ki, észreveszik az apró örömeiket, az együttlét jóleső érzését, saját világot is képesek lesznek kialakítani (pl. kockás füzet). Merényiékből kezdetben egyértelműen a kegyetlenség megtestesítőit látják, később viszont átértékelődik a személyük: *„ők, Merényivel öten-hatan, tulajdonképpen egészen más világban éltek, mint mi, s másképp: szabadon, kedvük szerint, emberhez méltóan”*. Felértékelődik az az autonómia, amit az újabbak nem tudtak megvalósítani. A másik nagy ellentét a nevelőkhöz fűződik. Ők is hierarchiában élnek: tisztkeként és tiszthelyettesekként. Ez utóbbiak töltik a legtöbb időt a növendékekkel, a tanórán kívül ők gondoskodnak róla, hogy rendhez szokjanak, és ők szervezik meg a tanulók mindennapjait. A kezdő évben Schulze és Bognár kísé-

ri a fiúkat. Az előbbi mindannyian gyűlölik, arról ábrándoznak, hogy egy nap majd elvezénylik tőlük. Leginkább Medve szenved Schulze miatt. A tiszthelyettes lényegében nem tesz mást, mint ami a dolga, de azt is gépiesen, embertelenül. Nagyon ritkán mutatja meg emberi arcát. Egy alkalommal elhiszi Medvének, hogy nem ő törte be az ablakot, és felajánlja, ha nem lesz meg a tettes, ő maga fizeti meg a kárt. Medve nem örült a felajánlásnak: „*Ez a világ itt el akarja őt nyelni, s mint egy förtelmes hüllő, előbb kezdi benyálazni. Schulze megvédte őt: gondolta gyűlölettel.*” A nevelők és tanár-tisztek világa teljesen elérhetetlen a diákok számára, magasan fölöttük áll. Szinte láthatatlan magasságokban foglal helyet az intézet parancsnoka, Kovách Garibaldi, és rendkívüli eseménynek számít, ha egy tanuló véletlen láthatja. Ugyanakkor a tisztek között vannak szelédbebbek is, ám a túlzott szelídség ebben a világban megbosszulja magát, és az erősebb diákok kezelhetetlenné válnak.

A bűnbakképzés szokásos törvényként jelentkezik ebben a közösségben is. Akit a csoport kidob magából, az a tisztek szemében is bűnösnek bizonyul. Így lehetséges, hogy amikor Ötvevényi is lázadzik Merényiék ellen, és a szokással szemben panaszra jelentkezik, nem Merényi és csapata jön ki vesztesként a szituációból. Senki sem áll Ötvevényi mellé, Merényiék pedig bemocskolják a fiút. A határozat szerint a panasztevőt zárják ki az intézményből, mert látható módon a közösség kivetette magából, s ezzel bűnösnek bizonyult. Amíg nem távozik, Merényi tilalma miatt senki sem állhat szóba vele, de a bandavezér még meg is veri. A többi tanuló elé állítja a megalázott fiút: a szituációban a bibliai Pilátus-jelenet elevenedik meg a diákok között. Pilátus, Krisztus és a tömeg, mind együtt vannak. Bébé egy a tömeggel, és elítéli Ötvevényit, aki pedig ártatlan. Medve és Ötvevényi nyíltan lázadnak, Czakó, Tóth és Drágh a teljes azonosulással próbálkoznak. Both inkább alkalmazkodik. Megfigyeli a szokásokat, ha kell, hízeleg, de Medve tartása segít neki megtartani erkölcsi érzékét.

A lázadásnak más formájával is találkozunk a regényben. Apagyi akkor volt újonc, amikor Bébéék már felsőbb osztályba jártak. A fiú makacsnak mutatkozik, semmilyen parancsot nem hajlandó végrehajtani, úgy viselkedik, mintha civil lenne, és belülről meg is marad annak. Ezért a társai olyan iszonyatosan megverik, hogy az apja hazaviszi. Lázadása ösztönös, gyerek és civil akar maradni, nem tud még felnőtte és katonává válni. A magatartása miatt neveltségessé válik ebben a közegeben, öntörvényűségét és másságát nem tűri meg a közösség. Tőle is elvárják, hogy mindazon keresztülmenjen, amin egykor ők. Sorsa se nem tragikus, se nem komikus, groteszkké válik.

A regény tehát az emberi integritás megőrzésének összetett, fájdalmas, önmegalázásokkal járó útjáról szól. Az intézetben az emberi társadalom a civilizáció önáltatása nélkül jelenik meg. Itt mások a kapcsolatok, mint a civil életben. „*A tehetetlen összetartozásnak időtlen időkre való köteléke bogozott össze bennünket; valami, ami kitermelődött, tejsav vagy gyanta, a sebekből, izomlázból, fájdalomtól, és lehetővé tette, hogy éljünk; valami, ami talán kevesebb a barátság-nál és több a szerelemnél.*”

A regény három fejezetcíme közül kettő a Bibliából származik (*Non est volentis*, ‘Sem azé, aki fut’). A *Non est volentis* kifejezés Pál apostolnak a Rómabeliekhez írott levelében található. Ez az idézet egy régi kőszegi épület falán is olvasható. A részlet Károli fordításában így hangzik: „*Mert Mózesnek ezt mondja: Könyörülök azon, a kin könyörülök, és kegyelmezek annak, a kinek kegyelmezek. Annakokáért tehát nem azé, a ki akarja, sem nem azé, a ki fut, hanem a könyörülő Istené.*” Ez a bibliai rész többféleképpen is értelmezhető, de a következő gondolat egyértelmű: az emberi akarat relatív, az isteni pedig abszolút ebben a viszonylatban.

A második címben a sár és hó motívuma jelenik meg. Ez a rész arról számol be, hogy az ősz és a végtelen sártenger csak tovább fokozza a növendékek kiszolgáltatottságát, míg a hó jótékonyan eltakarja és enyhíti szenvedéseiket. A sár a zűrzavart jelképezi, az Inferno képzete társul hozzá. A sár az élet gyalázata, a rossz megjelenése. A hóesés kegyelmi aktusként jelenik meg. A

hó azt a tiszta és hideg világot jelenti, amely könyörtelen rendet teremt. Ez utóbbi még mindig jobb, mint a káosz, mert lehetséges élni benne. Ez a gondolat a regény egyik legfőbb felismerése: a nevelődésnek az a vége, hogy a fiúk a három évfolyam elvégzése után rájönnek, hogy ebben a kietlen világban is lehet és kell is élni. A létnek így is vannak olyan értékei, amelyek az adott körülmények között is megmutatkoznak. Ha kellően állhatatosak, etikusak, akkor ők is részesévé válhatnak a kegyelem állapotának. Ezért értékelődik fel Bébé azon gesztusa, hogy kölcsönadja Medvének a fiú egyik kedvenc könyvét. Örömet szerzett Gábornak – bár a fiú igyekszik ezt palástolni –, és Bébében is szétáradt a jóleső érzés.

A hó motívuma még többször visszatér a regény során, és a hóesés ígérését az utolsó fejezetek teljesítik be. A hajóút visszautal a kezdő uszodajelenetre, a víz szimbolikus keretbe foglalja a regényt. A regény zárójelenete azt mutatja, amint a kirándulóhajó a Dunán úszik a növendékekkel. Ekkor mondja Medve Bébének, hogy a világhoz nem alkalmazkodni kell, hanem csinálni, nem újrarendezgetni azt, ami már megvan benne, hanem hozzá kell adni valami újat. Bébé pedig Júlia nővérénél tett délelőtti látogatását idézi fel: *„Fáj a szeretete, fáj a reménytelenség, fáj, hogy túléltünk mind a ketten valami jóvátehetlent; mégis alig fáj. (...) egy pillanatra világossá vált a talaj alaprétégződése, amin éltem: a kimondhatatlan érzés, hogy mégis minden csodálatosan jól van, ahogy van.”* Ottlik regényében a keresztény hagyomány erkölce éled fel, és válik közösségformáló erővé. Az első és a harmadik fejezet címe erre utal: kegyelmi állapotra, sorszerűsége és eleve elrendeltsége. Az utolsó sorokból kiderül, hogy bár Bébé és Medve látásmódja eddig egymás felé közelített, most újból eltávolodik. Míg Bébé szerint minden úgy jó, ahogy van, és a szemlélődésre helyezi a hangsúlyt, addig Medve a cselekvésre.

A mű végén feltűnik a csillagok motívuma is. Először a művészi hivatás meglelésekor jelent meg. A csillagok képe az emberiség ősi toposza. A regény motívumrendszerében is a természeti és erkölcsi világrendet jeleníti meg szimbolikusan. Ottlik regényében a csillagos ég és a felebaráti szeretet kegyelme az élet, a világ keserű ismeretével párosul.

■ Érdekességek

1982-ben az író 70. születésnapjára Esterházy Péter három hónap munkával egyetlen rajzlapra másolta le az *Iskola a határon* című regényt. Ottlik még az utolsó napjáig is dolgozott ezen a nagyregényén.

■ Feladatok

- Értelmezze a regény címét!
- Milyen szempontok szükségesek a regény teljes jelentésének feltárásához?
- Miért tekinthetjük a művet nevelődési regénynek és miért nem?
- Fogalmazzon meg a regény három fő fejezetcímének lényegét!
- Milyen felismerésekkel zárul a mű?
- Ismertesse a regény időszerkezetét!
- Fogalmazzon meg, mit jelent a műben a történetmondás problematikája! Mutassa be a regényben érvényesülő elbeszélői nézőpontokat!
- Bizonyítsa be, hogy a humor a regény minden rétegében jelen van!
- A regény a nemzeti sors kérdéseit is érinti. Hogyan valósul ez meg? Mit mond el a mű e kérdéskör kapcsán?

■ Szövegértés

„Esett. Csupa sár volt minden. Bele kellett térdelnünk, bele kellett hasalnunk a sárba. A kitisztíthatatlan bakancsokhoz csatlakoztak esténként a kikefélhetetlen köpenyek, nadrágszárak. Merényiék Schulze mintájára fiókellenőrzést, éjjeliszekevény-razziát tartottak a Bognár-napokon, és hol az egyikünkötől, a másikunktól raboltak el valamit, főként az ennivalókat.

Vártunk valamit, s nem történt semmi. Lebbencsleves volt ebédre, Stefánia-sült tarhonyával és császármorzsa. Németből dolgozatot írtunk. »Hahminckilenc« – mondta Colalto egy reggel. Medve leülte a két napot, aztán nemsokára valami kelése támadt, szörnyen megdagadt a fél arca, és kórházba ment. (...) Sokszor gulyásleves volt ebédre, vasárnap rendszerint fánk, máskor bukta, káposztás kocka. A bundáskenyeret szerettük. Bognár olykor nekirontott valakinek, és az orránál fogva nekinyomta a falnak. Nem történt semmi.

Régen, amikor még a Lágymányoson jártam elemi iskolába Halász Petár barátommal, és a világ tele volt gazdag, változatos lehetőségekkel, a szívem mélyén akkor is mindig vártam valamit. Magam sem tudtam, hogy mit, de valami jó dolgot. S ha leltárt csináltam, hogy mi az, ami megéri a mindennapos felkeléseket-lefekvéseket, öltözködéseket, mosakodásokat meg a többi kellemtelenségeket, ezek nélkül a lappangó változások nélkül kevés lett volna az összeszámolható jó dolog ahhoz, hogy kedvem is legyen csinálni az egészet. De így elég volt. A rosszat könnyen semmivé lehetett tenni ezekkel a várakozásokkal. Tulajdonképpen sosem hittem benne, hogy a rossz dolgok valóban léteznek. Csak másképp kell értelmezni őket, és nyomban megszűnnek.

A sarat itt most nem lehetett másképp értelmezni. Rossz volt. Ha meggondolom, persze, kicsiség; nem olyan nagy baj. Végére is mindegy, hogy bakancsot, köpenyt kefélnünk-e a mosdóban, vagy Schulze másféle, úgynevezett »foglalkozás«-sal kínoz bennünket... Ha jobban meggondoljuk, egyáltalán nem baj a sár, semmivé lehet tenni. Csakhogy, ahogyan Medve írja, akkor marad a semmi. Ez azonban nem képes kitölteni az idő múlását: vagyis ha az embernek nincs egyebe, csak baja, akkor ezt semmiféle meggondolással nem küszöbölheti ki az életéből, amely nem tűri a vákuumot. Nem állt módunkban meggondolni, hogy a sár nem is olyan nagy baj. Nagy baj volt.

(...) de ismerősek voltak már a falak is... Ismerőssé vált ez az egész, idegen világ, de azért majdnem ugyanolyan átmenetinek éreztem, mint az első napon. És semmilyennek. Csinálta az ember, amit kellett, egyelőre. Egyelőre? Meddig? Örökké. Vártunk valamit. Tudtuk, hogy hiába várjuk. Sosem lesz itt semmi. Meneteltünk kettős rendekben a patak két ága közt, a töltésen, énekeltek a régi bakánótákat, vadul nekieresztve a hangunkat, »Göndör hajam rövidre, göndör hajam rövidre...«, és bokáig sároztuk a cipőnket a csúszós vagy tapadós, vagy híg latyakban, míg egy szép napon, december első hetében, le nem esett a hó.

Délelőtt indult meg a havazás, egészen váratlanul, szélcsendben. Sűrű, nagy pelyhek kezdtek szálldosni az ablak előtt, kerengtek, imbolyogtak, ráérősen himbálódtak lefelé, néha még fölfelé is. Aztán komolyan rákezdt, hullt a hó szakadatlan, s ahogy teltek az órák, inkább erősödni látszott, mint alábbhagyni. Mértanóra jött, utána földrajz. A tanterem ablakait szinte elvarázsolta ez a kavargó, fehér színjáték; mintha egy óceánjárón utaznánk valahová, nem tudtam levenni a szemem az egyhangú és csodálatos látványról. Részeg lett az ember, olyan hirtelenül érkezett a hősés. Erre a lehetőségre nem is gondoltam. (...)

– Ni! – kiáltott fel valaki az ablakban. – Megy el Schulze.

Odatódultunk az ablakokhoz. Bognár következett szolgálatra, nem volt semmi különös abban, hogy Schulze megy haza, mégis, én is megnéztem magamnak. Jó volt látni: lépegetett a hóban, már elhagyta a szökökutat, most beért a főálléba, és egyre távolodott. Hullt, hullt a hó. A kopasz ágakra fehér prém simult, a vaslámpák tányérjára fehér süveg nőtt, fehérség borult a parkra, a szökökút deszkafedelére, a városkára, a hegyekre, az egész világra. Véget ért a sár korszaka.

(...) Márciusig, áprilisig nem sározzuk be többé a bakancsunkat. Tiszta és puha szőnyeget terített lábunk elé az égi kegyelem. Megbűvölve néztem ezt a fehér, édesen szelíd és mégis hatalmas varázslatot. A sűrű, lankadatlan hópelyhek lassan belepték Schulze elhagyott lábnyomait.

(...) a vízgyógyintézet szöveget ütött a fejembe. Akármilyen hülyeség volt, előresétáltam Zsoldosékhoz. Medve arcát pingálgatta egy ecsettel, ezt már előbb is láttam. Mikor megálltam előttük, Medve mesélt neki valamit. Scott kapitány utazását, amit a kórházban olvasott. Hallgattam egy darabig, Zsoldos firkálgatott; aztán rám szólt, menjek a francba.

Halász Petár vigyorgott. Nem Schulze tanfolyamát akarta közölni velem, csak fecsegett. Nem ezért hívott oda. Felemelte háromujjnyira a tanszerládája fedelét, benyúlt hirtelen, és a markomba nyomott egy sült krumplit.

– Vidd a fenébe – súgta. – Gyorsan.

A krumpli héja vastagon megszenesedett, alaposan megégették, ezért adta nekem; de nemcsak ezért; a belseje, miután a kormot lerágtam róla és részben kiköpdöstem, nagyon ízlett. Még meleg volt.

Visszamentem Colaltóval gombozni, és a székemre térdelve köpködtem közben a fogam alatt recsegő, szenes rostokat. A Scott kapitány utazásáról egyszerre eszembe jutott, bár nem tudom, miért, hogy kölcsönadom Medvének a könyvemet, a Lázadás a Bounty fedélzetén-t. Csakónál volt utoljára, aki elkérte, s Colalto és Szeredy már előbb kiolvasták.

– Hová mész? – nézett fel Colalto.

– Várj.

Odaszaladtam Medvéhez a könyvvel. Az első pillanatban nem értette, aztán nagyon megörült neki, láttam. Csillogott a szeme. Igyekezett minél hűvösebb hangon megköszönni. Méltóságos viselkedését nagyban csökkentette azonban, hogy közben megnyálazta az öklét, és törölgette vele az orra tövét.

– Mi az? – kérdezte Colalto, ahogy visszamentem.

– Semmi.

– Te lósz.

Colalto tanszerládáján játszottunk. A fedőlapja alá volt támasztva két-két könyvvel, hogy vízszintes legyen. A zöld rovátkák, a világosabb és sötétebb foltok, a tintatartó körüli kék maszat, az egész festmény pontosan ugyanolyan volt, mint azelőtt. A tónusa azonban megváltozott. A hősés vakító fehérsége beszivárgott a tanterembe, és a zöld festést alig észrevehető kis hideg csillogásokkal szórta tele.

Tulajdonképpen az égvilágon semmi értelme nem volt, hogy kölcsönadtam Medvének a Bounty fedélzetén-t, tudtam. Csak úgy kedvem jött hozzá hirtelen.

Mégis, jó ötlet volt, nem bántam meg. Nekem megérte, mert olyan jólesett, mint egy ráadás fél zsíros kenyér, vagy mondjuk, egy negyed, vagy legalábbis egy jó harapásnyi. Colalto egy kurta, kérdő pillantást vetett rám, de azután ő sem firtatta, látta, hogy a magánügyem, játszottunk tovább.”

1. Mi a jelentősége a fenti részletben megfogalmazódó várakozásnak?
2. Értelmezze a sár jelentését!
3. Keressen példát a szövegrészletből feszültségkeltő eszközökre!
4. Miért hoz változást a havazás a tanulók életében? Milyen metaforikus értelme lehet a hónak? Hogyan tudja a regény fő üzenetéhez kötni?
5. Mutassa be a katonai iskola életét és a tanulók viszonyrendszerét a szövegrészlet alapján!
6. Mire utal az elbeszélő? „Csakhogy, ahogyan Medve írja...”
7. Mutassa be Medve és Bébé kapcsolatát! Miben látja a két fiú közötti alapvető különbséget?